

Др Најпаца Љ. Деретић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
N.Deretic@pf.uns.ac.rs

Милан М. Милутић, асистент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
M.Milutin@pf.uns.ac.rs

ОБЕЛОДАЊЕНИ ДРАСТИЧНИ ПРИМЕРИ ПОЛИТИЧКЕ КОРУПЦИЈЕ У СРБИЈИ У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ*

Сажетак: Као и све државе деветнаестог века, иако и српска држава у настајању, познаје феномен политичке корупције у смислу неморалног понашања људи на власти, који су се коришћењем политичке моћи богаћили и стицали разне привилегије. Самовоља малобројних на власти је управљала државом. Све је било у њиховим рукама: државна каса, зајмови са зеленашком каматом, изговачко пословање чиновника. У време када новац постаје најизраженија роба и најбогатије средство за акумулацију капитала, људи на власти, од највишег до најнижег положаја, користе своје функције за разне новчане трансакције, да би дошли до огромног материјалног богаћства. Зеленаши у то доба су људи на власти и људи из малобројне сеоске буржоазије. Њихове жртве су махом сеоски житељи са мањим поседима; они су живели под приписком пореза, разних намета и таксираних уверења. Размере зеленаштва су расле из године у годину, иако да су достигле врхунац 1858. године када је сазвана Светоандрејска народна скупштина, до које је дошло услед сукоба кнеза Александра Карађорђевића са члановима Државног савета,¹ који су изнудили његову абдикацију. Државни савет је, заједно са његовим члановима, који су оштријем животом лично Кнеза, као и чиновнике његове

* Рад је резултат истраживања на пројекту „Правна традиција и нови правни изазови“, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

¹ Слободан Јовановић, *Уставобраници и њихова влада (1838–1858)*, Београд 1925, 197 и даље.

администрације за злоупотребе – сачинио текс у коме је кнез Александар Карађорђевић окарактерисан као највећи заштитник тешких злоупотреба. То је било први пут да владар у Србији, због обелодањене политичке корупције, своје и својих чиновника, мора да се повуче са престола.

Други обелодањени пример круне политичке корупције, у смислу сирега власника финансијског капитала и врха власти, који је уздрмао јавност, била је изв. „железничка афера“ (1880), познатија као „Бонитуова афера“. Назив је добила по Полу Ежену Бонитуу, директору Генералне уније, француског финансијског друштва које је финансирало и градило прву железницу у Србији. Рашифкацији уговора од стране владе, претходило је остворено подмићивање посланика за глас у прилог именутог француског друштва, као и подмићивање опозиције за присуство седници ради обезбеђивања кворума.

Кључне речи: *власт, злоупотреба власти, богаћење по неморалном основу, сирега власти и финансијског капитала.*

1. АЛЕКСАНДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ У РАЉАМА КОРУПЦИОНАШКИХ АФЕРА

Александар Карађорђевић је 1842. изабран за кнеза Србије.² На престо су га довели противници кнеза Милоша – уставобранитељи. Они су били представници српске буржоазије и бирократије која је желела да ограничи Милошеву апсолутну власт. Након што су му титулу кнеза признале Русија и Турска, нови кнез се посветио спровођењу реформи и увођењу нових установа, у циљу развоја српске државе.³

Режим који су уставобранитељи успоставили значио је „завођење у Србији новог система буржоаских државно-правних односа и установа“. Уставобранитељи су од почетка лојални према султану; успевају да издејствују устав из 1838. (Турски устав) који доноси велику промену у погледу

² Александар Карађорђевић (1842-1858) је био син Карађорђа Петровића – вође Првог српског устанка. Школовао се у царској Русији, под покровитељством њеног цара. 1830. године оженио се Персидом, ћерком војводе Јеврема Ненадовића и Јованке Миловановић, са којом је имао деветоро деце (четири ћерке и петорицу синова од којих су остали живи само будући краљ-ослободилац Петар Први и Арсен).

³ Донет је Грађански законик (1844), унапређене су постојеће и основне школе, Народна библиотека и Народни музеј, успостављена стајаћа војска, покренута тополивица у Крагујевцу (1853.). У то време Србија води мирољубиву политику према Турској. Кнеза Александра примио је султан приликом обиласка Бугарске, а Србији је дао још један *Хатишериф* (онај из 1853.) којим је учврстио права која су Србији раније дата, као награду за њен неутрални положај током Кримског рата. Париским миром 1856. руска заштита Србије проширила се на све велике силе.

положаја чиновника према Кнезу. Државни и управни апарат је ослоњен на централизовану полицију и бирократију, јер им је то било неопходно ради остваривања „личне и имовинске сигурности“. Од кнежевих слугу из времена Милоша Обреновића (које је он постављао и разрешавао), чиновници постају државни службеници; постају стуб владе, главна спона са народом, мада су били слабог образовања и склони самовољи и злоупотребама. Уставобранитељски режим је учинио да чиновнички апарат као продужена рука централне власти, добије посебне привилегије које у тој мери ни пре, ни после, није имао. „Осим бројчаног повећања, загарантован им је сталан избор са могућношћу напредовања од нижег ка вишем чину; једном добијен чин не може се изгубити, осим судским путем. Плате чиновника не одређује Кнез самостално, оне се утврђују буџетом. Нису плаћали порез, осим порез на непокретним добрима. Чиновник има право на пензију; после десет година службе не може бити избачен на улицу; за удовице и сирочад чиновника установљава се један пензиони фонд...“⁴ Време ће показати да је уставобранитељима Устав био потребан да би путем њега обезбедили услове за своје богаћење и уздизање и тако постану „старешинска олигархија“, у правом смислу те речи. У теорији се уставобранитељски режим карактерише као „бирократско-полицијски режим“ који се беспошtedно разрачунавао са свима који су били његови противници.

У Србији која је заостала под турском управом⁵, водеће позиције су дуго имали богатији слојеви сеоског становништва, који су те позиције полако губили у класној, политичкој и економској борби са својим супарницима и противницима. Они нису враћали државу у феудализам, већ су је водили напред у капитализам, јер су припадали капиталистичким, буржоаским слојевима друштва.⁶ Носиоци уставобранитељског режима у заосталој средини брзо су израсли у бирократе, постали су тутори сеоске буржоазије, а преко ње и целог народа. „Они нису имали потребног разумевања ни за политичка права ни за економске потребе већ прилично нарасле чаршије. С друге стране они су све више испољавали тежње да се користе својим положајима на власти за задовољење личних економских потреба. То је време првобитне акумулације капитала и зеленашке трговине; то време преткапиталистичке и капиталистичке акумулације, послужило им је да они убрзо по доласку на власт почну да се користе својим властодржачким положајима, првенствено зато да би се домогли властитих привилегија“.⁷ Под „кротким“

⁴ А. Раденић, *Светлоабдрејска скупштина*, СХП, Београд 1964, 29.

⁵ О утицају организације турске власти на устројство будуће српске државе, вид. Наташа Деретић, „Појавни облици корупције у устаничкој Србији (1804–1815)“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду (ПФНС)*, 2/2014, 309 и даље.

⁶ А. Раденић, 7.

⁷ *Ibid.*

Александром Карађорђевићем, првенствени циљ им је био стицање богатства (иако су од народа добили подршку да раде на спровођењу устава и закона, посебно да заштите приватну својину грађана).

У унутрашњој политици, кнез Александар дели власт са Државним саветом, у којем су доминирали уставобранитељи, по Турском уставу, али због „слабе личности“ и снаге чланова Савета, остао је на маргини политичког живота. Он није имао снаге или није хтео да обузда зеленаштво и бирократију која је спутавала даљи развитак чаршије. Приписује му се да је био представник зеленашког капитала у времену када су сазревали услови за владавину трговачког капитала.⁸ Није био способан ни да издејствује независност државе, што ће се десити тек 1878. на Берлинском конгресу, када је на власти кнез Милан Обреновић.

Владајућој елити тога доба на првом месту је била акумулација капитала. Стога су тадашњи носиоци капитала окренути трговини која им на тадашњем степену развитака доноси највише профита. Држава све више подржава капиталистичке трговачке елементе, што одговара власницима трговачког капитала (поборника слободне трговине). Људи на власти су путем лицитација, повластица и разних других привилегија омогућавали проширење трговинских мрежа на рачун еснафа. Таква политика државе не одговара домаћим занатлијама који траже шира еснафска овлашћења да би се заштитили од све снажније конкуренције страних, углавном аустријских фирми, чијим су доласком на домаће тржиште били угрожени.⁹ У тој неравноправној борби, еснафи нису успели и крајем XIX века остаје им да се само помире са таквом праксом.

У време владавине кнеза Александра Карађорђевића, поред малих домаћих занатлија који се боре да се заштите њихова изучена занимања, није добро ни сељацима. Они се највише жале на судове, зеленаше и државне чиновнике које сматрају својим „упропаститељима“. Понавља се ситуација због које су Обреновићи 1842. године протерани са власти јер су били омражени у народу због коришћења насилних метода првобитне акумулације, захватања, грабљења и коришћења туђих имања. У познатој оптужби Савета против кнеза Александра Карађорђевића и његове камариле каже се да су њихови приврженици злоупотребљавајући власт, постали власници или „*орџаци у мејанама, дућанима и воденицама*“, „да су заузели „жирородне горе“, да су радили „банкарске послове“, да су се претворили у трговце.¹⁰

⁸ А. Раденић, 9.

⁹ Еснафи као творевина феудалног друштва, изражавали су уске интересе једне категорије људи, који траже да им се заштите искључива права на изучена занимања. Тако се снајдерски еснаф у Београду жалио против полицијске управе што издаје дозволе страним мајсторима и толеришу трговину странаца „на ситно“, (на мало) иако је законом прописано да могу да тргују само „на велико“. Вид. А. Раденић, 32.

¹⁰ А. Раденић, 7.

Злоупотребе су преовладале „у војсци *ѡраничној*,... у *ѡйѡлиovníци*... у *баруѡанама*... у *ѡколама*, једном речју у свим *сѡрукама државојравленија*.“¹¹

У злоупотребима власти предњачили су представници извршне власти као и носиоци судијских функција. Државни савет је, затрпан тужбама које су оптуживале наведене представнике власти појединих округа за разне злоупотребе – сачинио текст у коме је кнез Александар Карађорђевић окарактерисан као највећи заштитник тешких злоупотреба; уместо да виновнике кажњава, он их је награђивао, каже се у том тексту.¹² Неразумевање и трвење између Кнеза и Савета је временом попримило такве размере да их је чак и Паша саветовао да се тензије смире јер ће у супротном морати да обавести Порту о томе. Ти савети су били узалудни јер је опште мишљење било да је за мржњу између Кнеза и његових улизица („удворица“) и народа, крив био искључиво Кнез.

1.1. Злоупотребе извршне власти у време владавине Александра Карђорђевића

Велик број злоупотреба службеног положаја чиновника којима је био окружен кнез Александар Карађорђевић, био је предмет оптужби против њега о којима је расправљано на Светоандрејској скупштини, 1858. О Светоандрејској скупштини је углавном писано у вези са династијском променом. Занемаривани су социјално-економски проблеми које је Скупштина решавала. Управо су многобројне представке и жалбе и предлози из народа упућени Скупштини, одражавали израз дубоког незадовољства радом Кнеза и његових чиновника. Њих је било толико да је одлучено да се све жалбе и представке обједине и „да се сви ѡсланици од једноѡ Окружја сѡоразумеју и да најисмено сѡаве ѡеѡобе ѡа да Скуѡиѡиѡини ѡредаду“.¹³ На Светоандрејској скупштини су први пут дошли до политичког изражаја представници либералне буржоазије, грађанства у варошима и то услед великих социјално-економских промена у друштву последњих деценија пре Светоандрејске скупштине.¹⁴

Основна карактеристика владавине кнеза Александра била је повлашћен положај чиновника, до ког је, истина, дошло још доношењем Турског

¹¹ Јеврем Грујић, *Зайиси*, Књига I, Београд 1922, 236.

¹² *Ibid*, 237-238.

¹³ *Званичне новине књажевсѡива Србије*, бр. 134, 13. XII 1858.

¹⁴ А. Раденић, 5. наводи да је од 1834. до 1859. број становника највише растао у варошима. У укупно 37 вароши тај број је за 25 година нарастао од 41.347 на 86.841. У том периоду и богатства стечена највише зеленашењем и трговачким капиталом, најбрже се гомилају у варошима. Према попису из 1863. варошани су имали у просеку три пута више имања него сељани.

устава (1838).¹⁵ Водећи се идејом да треба реформисати српско друштво, 1842. године су донете две уредбе којима је уређен њихов положај. Једном од њих – *Уредбом о чиновницима*, прописано је да се „за чиновнике постављају српски држављани, разумни, поштени и образовани људи (са завршеним правним и филозофским наукама или гимназијом, најмање) и да су доброг владања...“ У пракси је међутим, све било другачије од оног што је записано у наведеној уредби. Соломонова реченица цитирана у једној представи скупштинских посланика – „*Боље је имаћи пријатеља него бићти њошћен*“, најсликовитије описује стање у држави која функционише у раљама протекције и корупције. У државним службама од највише до најниже, „зацарио је непотизам где се на најважнијим, најбоље награђеним местима, налазе владарев, попечитељев, совјетников син, или синовац, унук или зет, симпатија или пријатељ“, како је у својој представи навео један практикант окружног суда у Крагујевцу, који се управо због наведених момената, осећао запостављеним у служби; ћутао је јер се плашио да ће због изнесених околности завршити у неком од постојећих казамата.¹⁶

У време владавине уставобранитеља власт су добили чиновници предвођени бирократском интелигенцијом. И док се под Милошем Обреновићем, како тврди Вук Караџић, ником није миљило да буде чиновник, сада је то примамљива служба. Под уставобранитељима настаје прво правно организовано чиновништво код нас. Очекивање да „о судбини државе више не одлучују људи Милошевог кова – нешколовани, лакоми, корумпирани, понизни и лукави, већ школовани људи“, јер су међу њима предњачили Срби из Војводине, „пречани“ – стварност је брзо демантовала. Нема сумње, да је међу њима било способних људи: професора, лекара, инжењера, који су знали свој посао. Али ти чиновници су се налазили у врховној управи и чинили су техничко особље, није их било ни у суду, ни у полицији. У полицији 70% чиновника имало је завршену само основну школу,¹⁷ и ти полицијски чиновници се нису одвајали знањем и општим образовањем од сељачке масе којом су владали.¹⁸

Када је 1850. донет *Казнишћелни законик за њолицјане ѡресшћуије*, а затим исте године и *Полицјиска уредба*, полицијска власт добија на ауторитету. Донети законски прописи „дају пендрек у руке полицији“, која је по речима

¹⁵ Вид. Наташа Деретић, „Појавни облици корупције у Србији у XIX веку“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* (ПФНС), бр. 4/2015, 1731.

¹⁶ А. Раденић, 23.

¹⁷ По подацима из 1856. године од 359 чиновника колико их је тада укупно било, њих 252 су имала завршену средњу школу, 65 гимназију, 10 богословију, 14 филозофију, 8 права, 2 војне науке, а 8 је било неписмено. Вид. Слободан Јовановић, *Уставобранишћелни и њихова влада*, књига II, Београд 1933, 61.

¹⁸ А. Раденић, 42.

Слободана Јовановића „брзо дошла до потребног уважавања“. Полиција добија већа овлашћења, па тако може и да кажњава. Њене се пресуде одмах извршавају; могућност жалбе у случају телесних казни „постојала је тек након добијених батина“. Полиција постаје сила: „она бије, затвара, глоби свакога ко не слуша“. То је све имало за последицу честе злоупотребе у виду прекомерне употребе силе.¹⁹

Како представници највише власти, тако и народ, забринуто је посматрао злоупотребе, неуредност, недисциплину и бахатост у редовима чиновника. Алекса Симић, тадашњи министар финансија, жалио се након једне инспекције по унутрашњости да „чиновници раде од беде, као да су дошли на кулук, а за аванцирањем и илајом зрабе се као зусенице“.²⁰ Народ је свакодневно износио притужбе на паразитски живот чиновника, које је због тога и омрзнуо. Из свести полиције су тешко избијале наслеђене мисли из Милошевог времена о држању народа у послушности и покорности искључиво батинањем.

Србија коју је преузео да води Александар Карађорђевић била је мала заостала кнежевина без сопствене монете, без банака, без већег унутрашњег тржишта, са робном производњом у зачетку и трговином која је располагала недовољним капиталом. Сточарство је осетно опадало, а пољопривреда једва да је напредовала. У робно новчаном промету у коме је нестајала натурална привредна аутократија и губио се примат сеоске заједнице, поред сопствене заосталости, осећао се и застој услед економске кризе која је 1857. захватила Европу. Људи су се жалили да све теже подмирују повећане трошкове које им је наметнула држава. У јагми за новцем до којег се тешко долазило на регуларан начин, узело је маха зеленашење (лихварство) коме је ишло у прилог то што у земљи није било новчаних завода. Постојеће благајне и фондови са малим капиталом (*Правиљељсџвена каса, Школски фонд, Фонд за удовице и сирочад умрлих чиновника, ойџијинске касе* и тзв. *йоуларне масе*) биле су државне институције које су давале зајам са законском каматом од 6 до 12%. Због нерегуларног и пристрасног пословања нису могли да умање утицај зеленаштва (лихварства).²¹ Лихвари односно зеленаши, у то доба су људи на власти и људи из малобројне сеоске буржоазије. Њихове жртве су већином сеоски житељи са мањим поседима и привредници у невољи. У једном од натписа у Србским новинама констатује се да

¹⁹ Окружни начелници су судили за преступе за које је била предвиђена казна од 15 дана затвора или 35 удараца штапом. Вид. Н. Деретић, *Национална историја државе и њена за сџуденије КПА*, Београд, 2008, стр. 171.

²⁰ С. Јовановић, 56.

²¹ Тако је државни завод *Правиљељсџвена каса* одобравао зајам најпре у висини 300 дуката па навише, а каснијом уредбом од 50 и 100 дуката, што су могли да траже само имућнији домаћини, при чему је зајам морао бити обезбеђен некретнином (чисте земље и ливаде, као и куће од доброг материјала заједно са плацем у вредности половине зајма...) Вид. А. Раденић, 16.

„лихвари лако дају сељаку новаца само када се увере да он има земље и каквих нејокејних сивари“.²² Примери драстичног зеленашког богаћења на рачун убогог дужника, који је зајам тражио не из беса већ из нужде, објављују се у штампи, коментаришу се у јавности. Веома често су се нижи носиоци власти, кметови и одборници, служили новцем Општинске касе: узимали су зајам са законском каматном стопом (10%), па би их онда делили са зеленашким интересом. За мале, најтраженије зајмове од два, пет и десет дуката, они су на име камате добијали три, четири и више гроша месечно.²³

Последице зеленаштва у тадашњој Србији добијале су фрапантне размере. Презадужено становништво, које није успело да се заштити од безобзирних зеленаша, масовно је пропадало финансијски. Немајући одакле да врате позајмљени новац са зеленашком каматом, остајали су без свог ионако малог имања, које су зеленашки шпекуланти јефтино куповали на лицитацији код принудне продаје. Тако су лоповлук, крађа и отимање туђе имовине под заштитом закона и судова, постајали свакодневна слика државе Србије у настајању. И поред свих лоших страна лихварства, чланови Савета нису хтели да изгласају строже законске прописе, образлажући то речима да би строжи прописи кршили принципе слободне трговине. Зеленашима је ишло у прилог и то што ниједан законски параграф није предвиђао санкцију против зеленаша, па су они уговарали камате одока, позивајући се на члан 601 Грађанског законика којим је прописана камата од 6% до 12%. Сам Кнез је цинично поручио народу да је „*шићейа њеџова собсјивена ако се у љревлике инћересе дави...*“²⁴ Размере зеленаштва су биле све веће, да би у години када је Кнез смењен достигле врхунац. Остало је забележено да размере зеленашења нису оставиле равнодушним ни француског конзула који својим писмом од 31. јула 1858. указује да се и међу совјетницима могу наћи они који посуђују новац на „облигацију са двоструким износом“.²⁵

Драстичних примера злоупотребе власти и положаја било је на сваком кораку. У томе су предњачили окружни и срески начелници.²⁶ „Према тврдњама посланика крајинског округа, њихов окружни начелник, извесни Коста Јанковић, бавио се увелико шпекулантском и зеленашком трговином, примао

²² *Србске новине*, бр. 75, 3, VII, 1858.

²³ А. Раденић, 17.

²⁴ *Ibid*, 16.

²⁵ *Ibid*, 26.

²⁶ „Турски устав“ из 1838. је Србију поделио на 17 *окружја*, а сваки округ на неколико *срезова*, а срезове на *ошћине* и *села*. Следеће године 1839. донесен је закон којим је регулисан положај, дужности и функције окружних и среских начелника. Окружни начелници су потчињени Министру унутрашњих дела, а срески начелник је потчињен окружном начелнику... Вид. Н. Деретић (2008), 169.

мито за незаконите услуге, изрицао казне без законске основе, присиљавао људе да му раде уз ниске наднице, повећавао таксе када је имао користи, смањивао казне када би примио мито... У време када се народ највише жалио на шумску уредбу којом је ограничена сеча шума, он је са својим трговачким ортацима секао дрва у шуми... правио греде, даске... па под изговором јавних радова терао људе да ту грађу довлаче до Дунава, уз ниске наднице. Даље је уз помоћ свога зета Ђумругџије превозио дрва без потребних дозвола и такси у Турску. На сличан начин је тај окружни начелник учествовао у куповини и препродаји вина, жита, свиња, земље, кућа, отварању механа са ортаком, подизао је воденице тамо где је било забрањено... Како је био више на путу него у својој канцеларији, једном приликом му је неки трговац пребацио да би требало да се бави својим послом за који га држава плаћа, а да њима, трговцима остави да раде оно за шта су способни; окружни начелник га је ућуткао тако што је искористио прву прилику па га казнио са 25 батина²⁷

Јеврем Грујић у својим *Записима* осликава верно време пре и после Светоандрејске скупштине. Он на занимљив начин упознаје јавност са причом о извесном Радовану Петровићу (начелнику у Крушевцу) који је „ојадно народ својим поступцима, купујући на њихов терет – вино, кукуруз, свиње, секући шуму народну – па онда све то продавао по Влашкој. Народ му је још правио оборе за свиње које му је хранио; у време берби грожђа у Неготину са својом фамилијом на терет народа се проводио и пио. Када се поменути начелник нашао на суду и био осуђен као неверни извршитељ закона, злоупотребитељ власти и нарушитељ спокојства овдашњег народа, лишен звања кнез Александар Карађорђевић, поништи све пресуде, премести га за начелника у Јагодинском округу, па када се и тамо све понови, пребаци га у Крагујевац.“²⁸

Иако је кулук био законом укинут, сељаци су коришћени по наредби општинских и средских начелника за радове на јавним објектима (за градњу путева, мостова, школа, цркава...) за мизерно малу дневницу. „У притужбама на рад начелника појединих округа, наводе се примери житеља појединих села који су беглуком трње на плацеве начелника довлачили и заграђивали га. Житељи другог села су за свог капетана греде секли и довлачили на његов плац. У неком другом селу, опет, људи су морали да за свог капетана сваку десету шљиву оберу и осуше, да од сваког казана литру ракије првенца донесу, да десети пласт сена донесу. Неки сељанин је опет био осуђен на телесну казну, па када је у начелштву стигла пресуда за извршење, начелник га отпусти и не хтеде казну извршити и за то добије два вепра и две вреће брашна; тај исти начелник (извесни Трипковић) је натерао у Кривом Виру,

²⁷ А. Раденић, 22

²⁸ Ј. Грујић, 236.

људе, жене и децу да сакупљају у својој планини буков жир на гомилу, а после су кметови организовали да то стигне начелнику у Зајечар...“.²⁹

Кнезу Александру Карађорђевићу је на Светоандрејској скупштини замерено „што није заштитио људе којима је од стране старешина отимана земља, сечена шума, храњена стока на њиховом поседу и др. , а они су због притужби на те злоупотребе, проглашавани за бунтовнике и као такви осуђивани“. У вези са тиме, у већ цитираним *Зайисима* Јеврема Грујића се види на пример, како је, „у Ћупријском округу неки начелник Татар Богдан, који није ништа радио по званичној дужности, него је заузимао општинске земље и шуме и градио воденице и старао се како ће туђим знањем и народним добрима, обогатити. Тако је узео плац параћинске општине код цркве, где је воденицу преместио у једну кулу и оградио. Мало му је било параћинско земљиште већ је захтевао и земљу од ћупријске општине. Ако би неко о његовом понашању известио полицијског или судског чиновника – таквог је он као противника власти и неприврженика Књазу код овог представио, те га је овај после гонити предузео“.³⁰ Народни прваци из Подриња су Скупштину и њене посланике известили о једном бившем начелнику из овог краја „који је отимао земљу од босанских Турака под лажним турским тапијама. Он је тукао и силом расељавао људе с породицом, заједно са ситном децом са земље, на коју је он око бацио да је заузме; такав је због привржености Књазу и пензију добио“, протестовали су сељани.³¹

Архиве тог времена препуне су докумената око дугова и јавних лицитација (дражби). Службене новине су испуњене већим делом „судским огласима о стечају и продаји имања на лицитацији“. Као куриозитет наводи се оглас о једној пресуди којом се обзнањује „продаја имања једног грађанина ради наплате дуга, од 500 цесарских дуката са интересом од 8%, повериоцу који је био сам кнез Србије, Александар Карађорђевић“. Седамнаест „стецишта“ и двадесет три лицитације оглашено је у том броју званичних новина. Дужници којима се продавало имање били су већином сељаци, а повериоци варошани.³² Оваквим пословима владајућа олигархија из редова чиновника, постајали су „трговци, закупци свега што се лицитирањем продавало; они су ортаци у механама, дућанима,“ воденицама, и са тако оствареним капиталом раде банкарске послове. Посебно им је ишло од руке давање зајмова са каматом („месечно цванцик на један дукат“), па се у том смислу помиње и извесни бивши чиновник који је дао 2000 дуката на зајам.³³

²⁹ Ј. Грујић, 220-226.

³⁰ Ј. Грујић, 237.

³¹ *Ibid.*

³² Званичне новине, бр. 118, 30. X 1858

³³ Ј. Грујић, 237.

У време владавине кнеза Александра Карађорђевићем уносан посао којим се остваривала огромна материјална добит било је и зидање. Зидало се на све стране и без прекида у чему су предњачили они на власти који су се већ енормно обогатили. Посебно је на зидање државних зграда одлазило доста новца, јер су непрофесионално зидане, и одмах брзо поправљане, што је изискивало огромне издатке.³⁴ Чести су били случајеви ортаклука између чиновника и мајстора који су градили народна здања, школе, зграде судова... „Трошкови се израчунавају у повишеном износу и прирезом сакупљају, па се вишак после ортакчи дели између ортака“.³⁵

У послове градње упуштао се и сам Кнез, о чему је вођена бурна расправа на заседању Савета, 21. септембра 1855. године. Предмет расправе била је дојава да је „Књаз начинио и да гради зданија у Бањи брестовачкој, на правитељственој земљи, богатој лековитом и минералном водом“.³⁶ Ту је саградио кућу и кнежев рођак Александар Трифковић,³⁷ начелник зајечарски, и исту назвао „кула Трифковића“ (правдајући се да има одобрење Књаза, што је овај, наравно, негирао). Ако би се применио члан 278 Грађанског законика који регулише ситуацију када неко на туђој земљи без одобрења подигне зграду, поменуте зграде би требало срушити. Иако је било гласова за рушење зграде, превагнуло је мишљење да се то не ради, већ да се „Књазу предложи, да док је жив, ужива ту зграду, а после нека је поклони држави; ако неће, нека тера све с правитељствене земље...“³⁸ На поменутом заседању саветници су овластили председника Савета (Стефан Стефановић-Тенка) да лично разговара с Кнезом о искрслном проблему „дивље градње“. Одлучено је да се од Кнеза затражи да се писмено изјасни да је грађевина у брестовачкој бањи грађена за државу, а да „Трифковића кула“ (која је грађена тако што је „народ на робију и кулук теран“) да се сруши, јер је грађена противно закону, а наочиглед Кнеза.

Председавајући је на наредној седници 8. децембра 1855. године известио присутне да је Кнез одбио да да било какав писмени извештај о наведеној градњи. И да ће о свом неспоразуму са Саветом извести како Народну Скупштину, тако и Порту. То је наравно изазвало огромно негодовање присутних посланика, који су подсетили све присутне да „Књаз не сме њреко

³⁴ С. Јовановић, 98.

³⁵ А. Раденић, 21.

³⁶ Ј. Грујић, 220-232.: Тамошња полиција је приморавала житеље Бање да долазе на послугу и на чување страже; недељно се тамо наизменично смењивало по 30 људи. Општине су морале редом да доносе дрва, пилиће, гуске, патке, сир, масло, мед, сено и зоб. Књаз је то плаћао сено и зоб онако како би сам проценио. И по стотину оваца је узимано од сељака како би увек било млека и јагањаца док Књаз борави у Бањи.

³⁷ То је исти онај који се наводи у вези са поменутом злоупотребама у Кривом Виру. У изворима се негде среће као Трипковић, а негде као Трифковић.

³⁸ А. Раденић, 36.

Закона“. Одлучено је, ипак, да се писмом поново обрете Кнезу да још једном објасни будућу судбину здања у бањи које је тако ражестило посланике. Неки су предлагали и да се формира комисија која ће обилазити места по Србији и која ће видети и констатовати оно што сви виде „каква се зла у народу чине; како народ пишти и данас, као и под Турцима“.39 На следећем заседању Савета, 14. децембра 1855. прочитано је писмо Кнеза којим потврђује да је здање државно; само уживање зграде припада Кнезу за живота. О судбини куле Трифковића није било ни речи.40

Јеврем Грујић у белешкама са седница Савета (коме од 12. априла 1858. председава Тома Вучић Перишић41) од половине 1855. до краја 1858. године, говори о неправилностима у трошењу буџетских средстава од стране појединих попечитеља.42 Једна таква расправа је обележила седницу Савета која је одржана 22. августа 1855. године. Седница је отпочела излагањем Алексе Симића, кнежевског представника и попечитеља иностраних дела, који је тражио да се накнадно одобре трошкови у висини од 500 сребрних форинти које је направио Тимотије Кнежевић, начелник одељења у кнежевској канцеларији, боравећи у Бечу. Поменуте трошкове је направио без одобрења Државног Савета. То је одмах изазвало негодовање у сали Скупштине, где је саветник Јеремија Станојевић, протестовао због енормних трошкова које чине кнежеви запосленици. „*Ја кад бих знао да ће овакав Књаз и овако Правитељство у Србији још задуже бити и овако се безаконо новци трошити, ја бих сад ова дао глас да се сва каса појечитиљима преда, ја барем нека се одма све распури и укројаси*“.43 Већина је тражила да тај трошак плате

³⁹ А. Раденић, 38.

⁴⁰ *Ibid*, 40.

⁴¹ Радомир Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003, 232.

⁴² Да у државним финансијама за време Уставобранитеља и Александра Карађорђевића није било много реда, указује С. Јовановић. „Нико није био задужен да се стара о буџетској равнотежи. Министар финансија није доносио никакав општи буџет, у коме би била постигнута равнотежа између прихода и расхода, већ је сваки министар доносио свој специјални буџет и подносио га Савету на усвојење, при томе је то радио с превасходним циљем да што више пара добије за своје министарство, а тиме и за себе. Реформисање пореског система је било неминовно јер се државна каса споро пунила, а брзо празнила. Општинске власти су штитиле газде а оптерећивале сиромашније грађане. Уставобранитељи су се били обавезали народу да неће повећавати порез. То из разлога што када је кнез Михаило повећао данак од пет на шест талира, ту околност су искористили уставобранитељи и бунили народ против њега. Памтила се она реченица Томе Вучића Перишића: „*Ко ти ускуражи више од пет талира пореза, узми њушку ја иза крушке гађај право у срце*“. Изабрани кнез Александар Карађорђевић је прихватио да врати порез на пет талира, и тај износ ће остати до краја његове владавине. Иако су расходи били све већи, ни кнез ни Савет нису имали храбрости да директно повећају порез, већ су то урадили заобилазним путем: повећањем извозне царине на свиње, утростручивши судску таксу, повећањем шумске таксе...“ Вид. С. Јовановић, 96-101.

⁴³ Ј. Грујић, 27.

они који су га послали у Беч, без одобрења Савета.⁴⁴ То из разлога што „је зло да њојечийиѣли без казне осѣјају, када *шиѣо скриве, јер они нису закуѣили Србију ња да моѣу да раде шѣѣо хоѣе. Треба једанѣуѣи да се закон врши. Они њо закону не смеѣу никаква ѣрошѣка без одобрења Советѣа чиниѣи; а када су ѣа учинили, нека се казне соѣим шѣѣо ѣе сами ѣѣај ѣрошѣак ѣлаѣиѣи. Ја за ово не дам ни једне ѣаре из касе“⁴⁵, огорчено је говорио Стојан Јовановић Лешјанин, саветник.⁴⁵*

Огромни трошкови из државне касе су ишли на тзв. „чрезвичајне трошкове“ за гушење буна и завера. Режим Александра Карађорђевића је био заснован на преврату и испрва је морао добро да буде чуван да не буде срушен. Стога се много трошило како на напојнице турским великашима и награде присталицама, тако и на тајну полицију.⁴⁶ То и није био велик проблем јер је владајућа гарнитура имала различите изворе прихода. Приходи који су посебно иритирали народ тицали су се данка и ђумрука. Постојале су четири врсте данка: главница, чиновнички данак, бећарски данак, харач.⁴⁷

О паразитском животу чиновника сведоче и примедбе посланика рачанског среза који су тражили да се престане са праксом „дочекивања службеника на службеном путу“ јер је то изискивало велике трошкове. Гошћење начелника полиције, који су обично ишли у друштву више људи по срезу и округу, постало је стални и огроман намет; подсећало је народ на турско доба, када су морали да госте спахије и муселиме. Цех би био од две до три стотине гроша. За једног окружног начелника причало се да би све што би од гозбе претекло – јагњад, пилићи, зоб и јечам за коње итд, товарио на кола и слао кући. Један сеоски капетан дао је поклати сву дотерану стоку, покупио коже и послао кући.⁴⁸

Један од великаша из времена владавине кнеза Александра Карађорђевића био је и Миша Анастасијевић.⁴⁹ Он је био оличење нагло обогаћеног

⁴⁴ Они који су га послали били су: Књаз, преседавајући (Стефан Стефановић-Тенка, поменути Алекса Симић (попечитељ иностраних дела), Стефан Марковић (попечитељ правосуђа и просвете), Стефан Магазиновић (попечитељ унутрашњих дела) и Александар Ненадовић (попечитељ финансија).

⁴⁵ Ј. Грујић, 31.

⁴⁶ С. Јовановић, 98.

⁴⁷ Главницу која је износила пет талира, плаћао је свако ко је имао непокретна имања, односно ко се самостално бавио занатом или трговином. Главница је била мешавина између пореза на личност и пореза на имовину. При томе држава је препустила општинским властима да од ока врше процену имовног стања грађана. *Чиновнички данак* био је данак на непокретност, а не данак на плату; плаћан је сразмерно вредности имања (при чему су имања била подељена на седам класа)... *Бећарски данак* су плаћали неочењени „људи без куће и баштине, који су служили код другог“. Реч је била о данку на принос од личног рада... *Цигански данак* су плаћали само ненастањени Цигани; исти је одређивао цигански кмет. Вид. С. Јовановић, 100

⁴⁸ *Ibid.*, 41.

⁴⁹ Рођен је 24. фебруара 1803. у Поречу на Дунаву који у то време припада Османском царству. Још као дете служио, кувао и продавао сапун у дућану Динуловића, након чега

члана чаршије на прелазу из турске касабе у европски град. Он се користио раздобљем првобитне акумулације и периодом трговачког капитала. Богатство је стекао методама једне и друге владавине. Главни његов посао постаје трговина сољу. Политичким везама обезбедио је монопол прво на извоз соли из Влашке и Молдавије, а након тога и на њен увоз из Аустрије, што га је учинило једним од најкрупнијих трговаца сољу на Балканском полуострву, а убрзо и најбогатијим човеком на Балкану (после кнеза Милоша Обреновића, свакако). Први спахилук је купио 1844., да би у Румунији њихов број нарастао на 12. Као политичар, одржавао је добре односе са кнежевима Милошем Обреновићем и Александром Карађорђевићем. Са кнезом Александром Карађорђевићем је покварио пријатељске односе када је неуспешно покушао да свог зета, Радована Дамјановића, спасе тамнице (у којој је и умро) због учешћа у Тенкиној завери.⁵⁰ Анастасијевић са Илијом Гарашанином и Томом Вучићем Перишићем покреће свргавање кнеза Александра Карађорђевића и као председник Светоандрејске скупштине 1858. учествује у династијској смени. Поновним избором Милоша за кнеза, Анастасијевић напушта земљу и само повремено се враћа. У годинама које су уследиле, расипао је немилице новац, јер немајући мушке деце, није имао „за кога да чува новац“. Постао је велики добротвор – учествовао у штампању књига многим писцима, опростио

прелази у најам као подрумџија код поречког старешине Ага Вула Глигоријевића. (Београдске илустроване новине, Број 4, Година 1 – „Миша Анастасијевић“, М. Ђ. Милићевић, Фебруар 1866.) Године 1817. постављен је за цариника на добровачкој скели. Тада већ има уштеђевину од 300 гроша и започиње већу трговину. Кренуо је око 1825. да се бави трговином јеленским роговима, што га је уврстило међу богатије људе у Србији. („Застава“, Нови Сад 1885. године) Оженио се 1825. Христином Урошевић, млађом кћерком свештеника Илије Урошевића. Са Кнезом и крупнијим трговцима у контакт је ступио управо преко њеног брата Симе, кнежевог писара. На трговину крупном стоком, помоћу политичких веза прелази за рачун аустријских трговаца. За дунавског капетана поставља га Милош 1833, да би се са породицом преселио из родног Пореча у Милановац, па 1842. у Београд. Миша Анастасијевић је, између осталог, 1857. године започео да зида зграду (која је коштала 11.000 златника, по другом изворима 110.000 дуката) за своју кћерку, али га је развој политичких догађаја навео да 1863. поклони ту зграду отачаству. Данас је у њој Ректорат Универзитета у Београду. Умро је 1885. Вид. <http://www.politika.rs/scc/clanak/249927/Zaduzbina-kapetan-Misa-Anastasijevic-traje-150-godina>, приступљено 13.12.2018.

⁵⁰ Тенкина завера је била резултат дубоког неслагања кнеза Александра Карађорђевића са члановима олигархијског Државног савета (Стефан Стефановић-Тенка, Павле Станишић, Радован Дамјановић, Паун Јанковић) и председником Врховног суда Цветком Рајовићем. Дамјановић и Станишић нису знали за све планове јер су били у ширем кругу завереника. Циљ главних завереника био је кнежево убиство, а преврат и кнежева смена оних из ширег круга. Заверу је финансирао некадашњи кнез Милош у висини од 5000 дуката које је пет завереника поделило. Унајмили су убицу који није обавио посао, већ их је уцењивао. Познаник несуђеног атентатора их је пријавио полицији. Прво су осуђени на смрт, али је због интервенције Порте казна је преиначена у доживотну робију. Након ових догађања Кнез је припремио посебан државни удар против Савета. Затражио је од шест саветника да поднесу оставку.

дуг свом великом пријатељу Илији Гарашанину, финансирао балове на двору Александра Карађорђевића, док му се није замерио.⁵¹

1.2. Злоупотребе у судству у време владавине Александра Карађорђевића

Ќнез Александар Карађорђевић је ступио на престо 1842. године, а убрзо је уследило доношење и Грађанског законика Србије 1844. Законик није донет његовом заслугом, већ је Јован Хацић започео израду законика још у време прве владавине кнеза Милоша Обреновића. О приликама у судству у време када је издат Грађански законик сликовито говори С. Јовановић: „тројица председника суда су били неписмени, десеторица писмени толико да се могу потписати, тројица су учила још нешто сем основне школе, само је један правник. Према томе, није нимало претерано тврђење једнога противника новог судског устројства, да је у време издања Грађанског Законика, у свима судовима било свега четири човека који су тај законик могли читати и разумевати ‘с тачке правословне’“.⁵²

Судски поступак је пун формалних радњи и док се све испоштују прође и по годину дана дангубљења по суду уз знатне трошкове за свакојаке таксе; на крају када човек види „шта је све издангубио, шта потрошио и штетовао, онда се аратосиле и парнице и живота свога“.⁵³ Судови су затрпани великим бројем нерешених предмета јер су суђења дуга и спора; за споро суђење је много више била крива неспособност судског особља него компликованост судског поступка.⁵⁴ Министар правде, Алекса Симић, забринут због таквог стања у судству истиче на Скупштини: „*Наци се људи не љарнице из уверења да је љраво на њиховој стѣрани, неџо из инаѣа, или из жеље да љрисвоје себи џиѣо џод џиуђе*“.

Иако је 1858. године донета одлука да се поштри судски поступак у доказивању преноса и постојању оптерећења на непокретностима, судови су и даље олако приступали очигледним злоупотребима од стране носилаца власти. Тако су толерисали самовласно заузимање туђег земљишта и разграбљивање општинске земље, посебно шума, прихватајући доказе попут заклетве неког лица, пријатеља, комшије, да је дотични власник те непокретности то био одувек. Овакво понашање судова се више није могло толерисати

⁵¹ <http://www.politika.rs/scc/clanak/249927/Zaduzbina-kapetan-Misa-Anastasijevic-traje-150-godina>, приступљено 13.12.2018.

⁵² С. Јовановић, 14.

⁵³ А. Раденић, 103.

⁵⁴ С. Јовановић на стр. 21 наводи пример који сликовито описује неспособност судског чиновника да сачини најпростији извод из исказа сведока. Парничне стране и сведоци су махом били присти људи који су причали надугачко и нашироко, и опет се није знало шта хоће да кажу.

па се на Скупштини инсистирало на строжем доказном поступку код признавања права својине. То је био још један доказ да се капиталистички концепт трговачког капитала већ усталио. По наведеном концепту, својина као неотуђиво право се морала поштовати; својинска права се више нису могла стећи насилним методама првобитне акумулације, путем самовласног отимања, захватања, ограђивања, већ само средствима капитала, сада углавном новцем који се налазио у рукама људи који су или били на власти или су у спрези са њима блиским људима обртали капитал.

Из посланичких жалби види се да су судије злоупотребљавале своје положаје на начин да нису водили рачуна о редоследу парничних предмета, па су парничари из реда сиромашнијих годинама чекали да им се реши предмет. С друге стране, били су предусретљиви према оним парничарима који би их „наградили“ за њихов „труд“. „Многи од судија поред мита, узимали су и новац на зајам са ниским каматним стопама из тзв. „пупиларних каса“ и депозита, па би исте употребљавали за зеленашке послове; новац су делили сељацима, под врло високим каматама, „по 1 цванцик месечно на дукат“, што је изазвало отворену побуну у народу.⁵⁵ Судије су знале и да у тумачењу закона буду пристрасне; изрицале су пресуде које су изазивале оправдани револт како оштећених тако и осуђених. У свему наведеном, по представкама које су стизале у Скупштину, предњачио је Ужички суд за који се у представкама тврдило да „пресуду без митиа никоме није хтео издајти“.⁵⁶ Због наведених аномалија, опште је мишљење у народу било да је судски поступак довео народ до пропасти. Док се покренута парница оконча, „и живот парничара се сконча“, говорили су заговорници реформи правосудног система. Они су тражили да се врати усмен поступак, онај који је био примењен од 1835. до 1839., у време владавине кнеза Милоша: „Са оваквим би се њосиујком народ ојоравио и у имању њобољшао, а тшме и каракџер србскиј одржао и свејшња закона и заклейве у закону силу њоврајила“.⁵⁷

Посебан проблем била су суђења где су окривљени рођаци или пријатељи људи на власти. Судија није смео да пресуди на њихову штету јер се плашио санкција које ће га стићи након суђења. Судије које би у таквим случајевима пресудиле по слободном судијском уверењу били су „гоњени и упропашћени“, па су стога неретко судије поступале мимо закона. Кнез Александар Карађорђевић се није либио да интервенише у судским парницама. О политичком утицају Кнеза на правосуђе сведоче *Зайиси* где је забележено да је цео првостепени суд био осуђен због тога што је ослободио једног човека на чијој је кривици и осуди лично Кнез инсистирао.⁵⁸ И док је на

⁵⁵ А. Раденић, 18.

⁵⁶ *Ibid*, 26.

⁵⁷ А. Раденић, 103.

⁵⁸ Ј. Грујић, 210.

почетку своје владавине чиновнике који би учинили тежи прекршај предавао суду да би били кажњавани, како је време његове владавине одмицало – та судбина је погађала само „нелојалне“ чиновнике, оне који нису били у милости Кнеза. Њему се замера да није поштовао част, слободу и живот грађана, што се коси са Уставом јер је често и најневиније људе гонио и преко својих попечитеља, судовима наређивао да их осуде. С друге стране, многе зликовце је заклањао од суда, а ако би их морао предати суду, настојао је да их суд ослободи, а ако и тај његов труд не би уродио плодом, прибегавао је праву на помиловање, које му даје члан 3 Устава.⁵⁹

Кнез Александар Карађорђевић, поред тога што се упуштао у судске спорове, противно члану 44 Устава (којим се гарантује да се никакав чиновник књажевства, грађански или војни, не може се мешати у рад суда), није се либио и да сам поставља судије како му се прохте, не водећи рачуна ни о Уставу ни о закону, нити о испуњености услова.⁶⁰

1.3. Поступак у вези са оставком кнеза Александра Карађорђевића

Званичне новине књажевства Србије у Београду су 13. децембра 1858. објавиле извод из записника са седнице Скупштине где се отворено почело говорити о свим злоупотребама које је чинила највиша власт, на челу са Кнезом. Дискусију по том питању отпочео је посланик из Београда Мијаило Барловац. Са његовим говором сложили су се и остали посланици који су затражили безусловну оставку Кнеза: „*да се књаз њозове да остави Владу и да је преда Скупштини*“. Пресудну улогу у данима свргавања кнеза имали су Београђани,⁶¹ у

⁵⁹ Ј. Грујић, 229.

⁶⁰ Тако је начелника полицијског одељења у попечитељству унутрашњих дела, именовао за председника суда крајинског; Александар Ђурић, најмлађи секретар Савета би постављен за председника суда гургусовачког, а после годину дана кад га премести у суд београдског окружја, постави за председника гургусовачког суда опет најмлађег секретара Симу Весовића; за чланове суда крајинског поставио је Петра Јовановића и Лазара Лазаревића чиновнике из полицијске струке; чиновника из финансија Василија Бараковића поставио је у суд ћупријски за члана, а кад је овај премештен у суд пожаревачки, послат је у Ћуприју; у суд смедеревски за члана је поставио чиновника своје канцеларије, Павла... један је био цумругија београдски, други полицијски службеник, трећи окружни начелник, управитељ полицијске београдске, рачуноиспитатељ... Вид. Ј. Грујић, 203.

⁶¹ Када је заслугом уставобранитеља донет први *Закон о општинама* (јула 1839), Београд постаје посебна управна јединица; егзистира као „варош Београд“. Београд је проглашен општином I класе; обједињене су функције *председника примирителног суда и управника вароши*. Тако је управа града (*Управителство вароши*) Београда изузета из надлежности Примирителног суда и уздигнута на ранг *државног надлежства*. Вид. Н. Деретић, (2008.), 169-170. У Београду су се и осетиле највеће промене услед јачања елементарног буржоаског друштва. Људи на положају су се разним финансијским трансакцијама енорно богатали. Расле су вишеспратнице, отварале су се нове радње, облачила су се

коме су живели најбогатији људи Србије.⁶² Тако је Председник Светоандрејске скупштине у време Александра Карађорђевића – већ помињани Миша Анастасијевић, важио за најбогатијег човека у Србији.⁶³ Ради илустрације обима његовог богатства, које је прелазило 35.000 дуката, наводи се да је могао да купи, нпр., имање свих поседника из Ражња, Ивањице и Митровице.⁶⁴

Већина у Скупштини била је сложна у свргавању кнеза Александра Карађорђевића и уклањању бирократског и зеленашког режима.⁶⁵ Под притиском либералне опозиције (коју су чинили варошка буржоазија и нова интелигенција), донет је 8. децембра посебан *Закон о народној Скуицији* који је предвиђао само један скупштински сазив. Сазвана је Светоандрејска скупштина (трајала од 30. новембра 1858. до 31. јануара 1859. године). Значај Светоандрејске скупштине је и томе што су тада ударени темељи *представничког система* у Србији.⁶⁶ На Скупштини је примењен чл. 10 поменутог Закона где је писало да „*Народна Скуиција може у име народа код Совјета Земаљског кораке чинити, да се сваки уочио званичник због осведоченог злоупотребе дужности под одговор узме, а према величини кривице под Суд даде.*“ Државни савет је на Светоандрејској скупштини оштро устао против кнеза Александра Карађорђевића, али он није прихватио упућену критику на рад његових чиновника, образлажући то речима „*да оцењивање рада правитељствујуће службе не може да врши законодавна власт, већ искључиво „законоизвршитељна власт*““. Совјет је остао при свом ставу.⁶⁷

Одлуком Светоандрејске скупштине крајем 1858. године, збачен је с власти Кнез Александар Карађорђевић коме је замерено да је злоупотребио власт, нарушио положену заклетву, изгубио народно поверење и „*обезумио досиојанство поглавара земаљског.*“⁶⁸ На Скупштини је истакнуто да је погазио: устав, Скупштинско право народа, правила о извршној и судској власти у Србији, уставом и законом загарантована права о личној си-

грађанска одела, одбацивале су се навике турског амбијента, шириле су се идеје са запада. Овај преображај је нарочито уочљив од 1848. када су учестали контакти са Аустријом и удаљенијим земљама Европе.

⁶² Београд, који је 1834. имао свега 7.033 становника, био је далеко највећи град тадашње Србије са 18.860 душа. Други по величини био је Пожаревац, који је 1859. године имао само 5.309 становника.

⁶³ А. Раденић, 6.

⁶⁴ Државопис Србије, Београд, II, 1863, 73.

⁶⁵ А. Раденић, 37.

⁶⁶ Донет је *нацији Закона о народној скуицији* који је саставио Андрија Стаменковић, а прочитао га је Јеврем Грујић. Констатовано је да је Скупштина највиша институција у земљи. Главни закони се нису могли доносити без Скупштине. Предвиђа се и одговорност министара уколико повреди закон или интересе земље. Предвиђа се и да народни посланици не одговарају никоме због оног што у Скупштини буду говорили...

⁶⁷ Ј. Грујић, 211.

⁶⁸ *Ibid*, 239.

гурности и слободи грађана, да је погазио уставом и законом загарантовано право неповредивости имовине...⁶⁹

Група младих либерала, уједињена са незадовољним новим снагама уставобранитеља, подржана од Обреновића, збацила је кнеза Александра Карађорђевића са власти и довела поново на престо остарелог Милоша Обреновића о чему је сачињена посебна *Прокламација* 6. јануара 1859. Друга владавина кнеза Милоша је била краткотрајна (1859-1860). Он је одмах донео *Закон о наследству њресилола*, тражио је ревизију Турског устава из 1838. и затражио је од Порте да исели муслиманско становништво из Србије. Умро је 1860. и ти његови захтеви нису испуњени. Након тога поново ступа на престо Милошев син Михаило, који наставља политику свог оца, а то је успостављање апсолутистичког режима и спровођење строгог централистичког система управе. У намери да од државе створи модерну европску државу и да успостави лични режим у којем би и законодавна и управна власт биле сконцентрисане у његовим рукама, спроводи низ реформи за модернизацију државе и војске. У његово време доћи ће до коначног ослобађања Срба од турске владавине, а независна Кнежевина Србија ће постати „најјача војна сила на Балкану“. Велики планови кнеза Михаила, о „балканском савезу“ и ослобођењу свих Хришћана од турске власти, прекинути су његовом насилном смрћу. Он је као жртва завере, 29. 5. 1868. био убијен од стране политичких противника, присталица Карађорђевића.

Миран живот кнеза Александра Карађорђевића, који се после силаска са престола, повукао на своје имање у близини Темишвара, пореметила је оптужба да је новац и оружје завереницима против кнеза Михаила обезбедио он. Према неким изворима, неоснована осуда за овај чин изразито га је повредила. Гнушао се на саму помисао да му је приписано такво недело. Умро је у Темишвару маја 1885. године.

2. „БОНТУОВА АФЕРА“ КАО ПРВИ ПРИМЕР КОРУПЦИОНАШКЕ СПРЕГЕ ФИНАНСИЈСКОГ КАПИТАЛА И ВРХА ВЛАСТИ

Подмићивање, као зло наслеђено из турске управе овим просторима, нашло је плодно тле како у Карађорђевој, тако и Милошевој и Александровој Србији, као и у Краљевини (од 1882. године) Србији Милана Обреновића. Обе ове династије које су се смењивале имале су заједничку црту – апсолутна власт и апсолутна корупција, која се постизала злоупотребом политичке власти у своју корист.

Изненадна смрт Михаила Обреновића, довела је до тога да је формирано *привремено намесничтво* које је требало да влада у Србији до пунолетства

⁶⁹ Ј. Грујић, 179-180.

кнеза Милана Обреновића (кнез 1868-1882 и краљ 1882-1889), унука Јеврема Обреновића, брата Милошевог. Када кнез Милан Обреновић, након пунолетства, 1872. године преузима власт, мења неколико влада да би 1875. године била образована влада *младоконзервативаца* и *млађих либерала*. Та влада ради у условима веома заострених класних и политичких борби, при чему јој даје печат лични режим Милана Обреновића, који се сводио на отворену борбу против парламентаризма.

Како ниједна влада у Србији XIX века није могла да прође без афера, и у време Милана Обреновића, имамо пример посебне политичке афере са примесом отворене корупције. Ради се о тзв. „железничкој афери“, познатијој као „Бонтуова афера“. Назив је добила по Полу Ежену Бонтуу (*Paul Eugène Bontoux*), директору Генералне уније, француског финансијског друштва које је финансирало и градило прву железницу у Србији. Бонтуова афера је први пример такозване крупне политичке корупције у историји Србије, односно дубоке спреге власника финансијског капитала и врха власти која се појављивала код уговарања јавних радова које је држава предузимала у циљу изградње инфраструктуре као предуслова привредног развоја.⁷⁰

Берлинском споразумом, закљученим 1878. године, Србија је добила дуго жељену независност, али и низ обавеза, чије реализовање није било једноставно. Чланом 38 Берлинског споразума Србији је наметнуто преузимање обавеза Високе порте у вези са изградњом железнице која ће као део европске железничке мреже спојити Аустроугарску и Турску, а утврђено је да ће сама изградња бити регулисана уговорима између заинтересованих страна, Аустроугарске, Порте, Србије, и унутар њених надлежности, Бугарске.⁷¹ Разлог инсистирања Аустроугарске на закључењу ове конвенције, огледао се у недостатку железничке везе даље на југ са Турском, а на исток са Бугарском, што је за Аустроугарску имало немерљив експлоатациони потенцијал. Најзад, после дугих и тешких преговора железничка конвенција била је потписана 28. марта 1880. године.⁷² Према њеним одредбама градња пруге је требало да почне најкасније 3.12.1880. године, а да се заврши најкасније 3.6.1883. године.⁷³

Железничку конвенцију је потписала либералска влада Јована Ристића, а извршење ових обавеза је пало на следећу – напредњачку владу Милана

⁷⁰ Горан Антонић, „Железничка афера“, *Корупција и стварање модерне српске државе*, Београд 2006, 19.

⁷¹ „Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East. Signed at Berlin, July 13, 1878.“, Official documents, *The American Journal of International Law*, 1908, 418.

⁷² Милан М. Живановић, „Један неуспели план српске владе о цариском рату са Аустро-Угарском 1880. године у борби за економску и политичку независност Србије“, *Историјски часопис* 16-17 (1966-1967), 269.

⁷³ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, II (1878-1889), Београд 1927, 90.

Пироћанца.⁷⁴ Први јавни конкурс за изградњу железнице је расписала управо Ристићева влада, али на њега је приспела само једна понуда коју оцењивачки одбор није сматрао задовољавајућом. Наредна влада, која је била става да железница мора бити изграђена о трошку државе како би постала јавна својина, а само вођење железнице може бити препуштено странијој компанији, није никада расписала јавни конкурс за изградњу железнице. Уместо конкурса, примили су неколико понуда, од чега је прву понуду дао Е. Бонту.⁷⁵ На њега је наша Влада гледала као на успешног представника француског капитала, те као начин да давањем концесије над железницом Французима спречи аустријски утицај над железницом. Представницима српске власти било је додуше познато да је Бонту учествовао у оснивању аустријске Лендербанке, али они нису знали да је Бонту заинтересовао тај бечки завод у пословима српских железница за 30%.⁷⁶

Садржину понуде Генералне уније сазнајемо из трију уговора који ће са њом бити закључени (*Уговор о зајму за грађење железнице*, *Уговор о грађењу железнице* и *Уговор о експлоатацији железнице*). *Уговором о зајму* договорен је зајам Генералне уније српској влади у номиналном износу од 100.000.000 франака, стварних 71.400.000, са номиналном каматом од 5%, а стварном од 7% и роком отплате од 50 година. Осим камате, Унија би на својим посредничким услугама пласмана српских обвезница на тржиштима новца зарадила још 8 до 10 милиона франака. Српска влада закључила је са Унијом и такозвани лутријски зајам на номинални износ од 33.000.000 франака (стварних 24.585.000), са номиналном каматом 5, а стварном од 6%.⁷⁷ *Уговором о грађењу железнице* Унија је преузела обавезу да изгради пругу са једним колосеком на релацији Београд-Ниш-Врање. Уговорена цена по

⁷⁴ Аустроугарска је желећи да обезбеди економски, а преко њега и политички утицај у Србији, поставила услове под којима је пристала да у Берлину пружи подршку захтевима Србије: Србија се обавезала да изгради пругу Београд-Ниш са два крака који ће ову линију везати са постојећим турским пругама: Митровица-Солун и Софија-Цариград. Када Јован Ристић није хтео да испуни обавезе дате Аустрији у Берлину, аустријској дипломатији је пошло за руком да обори његову владу.

⁷⁵ Њега је следио генерал Черњајев, представник Polyakoff & Co, руске компаније коју су чинили инжењери железнице. Такође, на адресу српске владе пристигле су и понуде једне руско-белгијске групе коју је представљао господин Костицки, две француске компаније и једне енглеске компаније. Chedomille Mijatovich, *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*, London, New York, Toronto and Melbourne, 1917, 255.

⁷⁶ С. Јовановић, 90-92.

⁷⁷ Важно је напоменути да Унија није преузела на себе све трошкове за грађење железнице (рецимо није преузела грађење Савског моста и експропријацију приватних имања преко којих ће будућа железница прелазити), а из преузетог зајма од 100.000.000 су покривани првенствено они трошкови које је Унија преузела на себе. Зајам од 24.000.000 званично је узет ради исплате нашег ратног дуга, а у ствари је имао за циљ да Унији и нашој влади набави новац за железничке радове. Вид. С. Јовановић, 90-92.

километру је износила 198 хиљада франака, а Унија је од сваког километра имала око 45 хиљада франака добити, што би у укупном износу било око 16 милиона франака.⁷⁸ Уговором о експлоатацији железнице уговорено је да изграђена железница припадне Унији на период од 25 година, с тим да би ред вожње и тарифу прописивала наша влада, док би се Унија старала о техничкој страни саобраћаја. Влада је плаћала Унији накнаду од 2.831.400,00 динара за редовна два воза дневно, 5% камате и 2% амортизације на целокупну вредност материјала употребљеног на прузи и 2% од бруто прихода. Све што би после овога преостало од чистог прихода, припало би српској држави, а то да ли би било и коликог чистог прихода тицало се само српске владе – примања Уније била су, дакле, обезбеђена. Према Бонтуовом рачуну, њихов годишњи приход од експлоатације прелазео би пола милион франака.⁷⁹

Слична Бонтуовој понуди била је и руска понуда. Иако је Бонтуова компанија била француска, он је сматран човеком блиским аустријској влади због чега је одлука о избору понуде добила форму избора између Аустрије и Русије, избора с којим се Србија већ сусретала. Бонтуова понуда је била детаљнија и повољнија него понуда руске компаније, али је сама Русија као држава била много цењенија и вољенија у Србији, те је постојала широко распрострањена жеља да се прихвати понуда руске компаније, коју је додатно подржавала новоформирана *Народна радикална странка* Николе Пашића. Иако је у скупштини Влада имала већину, радикали су формирали чврсту опозицију, како тадашњи министар финансија Чедомил Мијатовић у својим мемоарима каже, способних људи.⁸⁰ Управо он живописно описује ово доба интрига које је претходило ратификацији уговора.⁸¹ Наиме, извесни *лукави* лекар који је годинама радио у Београду као новинар, добро владао српским језиком, и знао све политичаре⁸², утицајним посланицима нудио је од 25.000 до 50.000 франака, и то не само посланицима власти за глас у прилог ратификацији уговора, него и опозиционим посланицима за присуство седнице ради обезбеђивања кворума, јер је опозиција намеравала да напусти седницу. Иако не прецизира о којим се опозиционим првацима ради, у листу Садашњост 1882. појавиле су се оптужбе на рачун Николе Пашића.⁸³ Податак о ширини деловања овог лекара, како наводи Мијатовић, сазнао је из друге руке,

⁷⁸ С. Јовановић, 92-93.

⁷⁹ *Ibid*, 92.

⁸⁰ С. Mijatovich, 255.

⁸¹ Занимљиво је да у енглеској верзији својих мемоара, буквално преводи српски израз „повлачење веза“ (wire-pulling), који је, као што може да се закључи, своје место у српском јавном простору имао већ тада. Вид. С. Mijatovich, 255.

⁸² Испоставиће се у његовим каснијим наводима да је реч о извесном др Розену, коме је новинарски рад био покриће за обављање обавештајних послова за Аустроугарску. Вид. Г. Антонић, 21.

⁸³ *Ibid*, 20.

од Бонтуа⁸⁴, тек кад је све било готово. Из прве руке, пак, он сведочи о имплицитној понуди поменутог лекара упућеној њему, коју је, како тврди одбио. Годину дана касније у Бечу, од свог несуђеног даваоца мита, сазнао је да му је било намењено 300.000 франака. Да ствар буде гора, добио је још две коруптивне понуде од другог понуђача, о којима је известио Кнеза, председника Владе и министра унутрашњих послова.⁸⁵

Чиновник железничког друштва, извесни В. Завацки, у свом извештају из 1883, тврди да је мито у висини од једног милиона динара примио Ђорђе Катарци, ујак кнеза Милана, а поред њега укупно 300.000 динара два напредњачка министра и пет напредњачких посланика. Наредне године, бивши председник напредњачке владе Милан Пироћанац, који се у међувремену запослио као адвокат железничког друштва са огромном годишњом платом од 20.000 франака, почео је са изградњом велелепне куће у Београду, иако се знало да је пре доласка на власт био у знатним дуговима. Уз то, постао је и задуженик код поменуте Лендербанке, чијим кредитом је делом градио поменуту кућу. Други чиновник железничког друштва, Таса Ивковић, објавио је 1889. године брошуру под називом „Бомбе” са списком поткупљених лица на ком се налази и тврдња да је кнез Милан примио два милиона динара од укупно шест.⁸⁶ Међутим, занимљива је Мијатовићева тврдња да кнез Милан није био поткупљен, већ је читав износ без кнежевог знања примио његов ујак и први ађутант Катарци и задржао за себе. Он то образлаже чињеницом да је кнежев приватни дуг од 3.000.000 франака из времена пре Бонтуове афере постојао и у време његове абдикације 1889. Супротног је става био Стојан Новаковић, који је тврдио да кнез Милан и његов ујак стоје иза свега. Овај се став чини уверљивим Слободану Јовановићу, пошто, како сматра, Бонту није знао колико коме треба понудити, а кнез је био права особа за „таксирање савести”.⁸⁷

Имајући у виду све притиске, Мијатовић је предложио Влади и Кнезу да се концесија за железницу да руско-белгијској групи коју је представљао Костицки, те да је њима предложено да дају зајам у износу од 4 милиона

⁸⁴ Том приликом, Бонту му је дао и списак опозиционих првака који су му обећали да ће или гласати за ратификацију или допринети обезбеђењу кворума.

⁸⁵ С. Мijatovich, 256-257.

⁸⁶ Ивковић је тврдио да листа потиче од самог Бонтуа, што је овај оповргао, а у тексту осумњичени министри и део посланика тужили су чиновника због клевете. Иако је чиновник био осуђен на шест месеци затвора, суд током парнице није уважио једино тужбу Милана Пироћанца, што је био посредан знак да се налази под сумњом да је примио мито. Вид. Г. Антонић, 20-21. Мијатовић тврди да је писма објављена у брошури „Бомба“ које је Бонту слао из Београда свом помоћнику пуковнику Федеру (*Feder*), пронашао један млади Србин запослен у Унији. Једно од писама изражава и Бонтуово запрепашћење Мијатовићевим одбијањем мита. С. Мijatovich, 259.

⁸⁷ Г. Антонић, 21-22.

фунти. Међутим, Костицки је обавестио Мијатовића да је, због финансијске снаге Србије могућ зајам до 2 милиона фунти. Пошто овај износ није био довољан, Влада није имала други избор него да прихвати Бонтуову понуду.⁸⁸ Мијатовићево колебање да се одабере Генерална унија и његов велики утицај на друге напредњачке министре потврђује и Слободан Јовановић.⁸⁹

Потписивање уговора наишло је на негодовање како опозиције тако и стручне јавности. Истицано је да је незаконито што је понуда Генералне уније примљена без конкурса, износ зајма је критикован као недовољан, а сам зајам, као и грађење железничке пруге окарактерисани су као изузетно скупи. У погледу уговора о експлоатацији истицано је да је уговорен фиксни износ накнаде без обзира да ли ће железница давати приход или не, што значи да Унија није имала никаквог интереса да српска железница ради профитабилно. Уговор није имао само стручне замерке, већ и политичке. Наиме, иако је Бонту био Француз, знало се да је служио аустријским интересима, те се критика сводила на тврдњу да би давање концесије Унији значило стављање наше железнице под аустријски утицај. Влада је бранила ове уговоре позивајући се на тежак положај у ком се земља налазила, обавезност изградње железнице у складу са потписаним међународним уговорима, немогућност да се тако велик капитални подухват обави без задуживања, као и чињеницом да колико год железница буде плаћена, она се мора Србији исплатити.⁹⁰

Интересовање за скупштински претрес ових уговора било је необично велико. Два посланичка говора су задала посебан ударац Влади. Прво је Ранко Тајсић, говорећи нашироко о корупцији и подмићивању власти у америчкој држави Висконсин приликом грађења железнице, све време гледајући представнике власти, посредно отворио питање поштења Владе, а потом је Светомир Николајевић, професор Велике школе, напао уговор са политичке стране, указујући да је Унија под директном управом Аустрије и да потписујући уговор са њом, Србија губи своју слободу, чиме је оспорио владин патриотизам. Иако су оба говора подигла тензију како у самој скупштини, тако и међу народом који је стајао испред, Бонтуов уговор је усвојен 10.3.1881. године са 97 гласова за и 57 против. И поред чињенице да је уговор прошао скупштинску процедуру, народ је био незадовољан и устаљено је мишљење како о неповољности уговора, тако и о кнежевој поткупљивости. Слободан Јовановић наводи како се у извештају једног аустријског достављача из јуна 1881. године каже да нема тог села у Србији до кога није допро глас да је кнез Милан добио од Бонтуа од једног до три милиона.⁹¹

⁸⁸ С. Mijatovich, 258.

⁸⁹ С. Јовановић, 95.

⁹⁰ *Ibid*, 95-97.

⁹¹ С. Јовановић, 98-100.

Бонтуу је концесија српске железнице донела много успеха. Вредност деоница Генералне уније је скочила са 500 на 3000 и 4000 франака, а сама Унија је напредовала до прве позиције у француском естаблишменту. Ово наравно није прошло незапажено међу другим учесницима финансијског тржишта, а и сам Бонту је направио грешку мешањем у политику, те је његов пад био циљ како финансијских, тако и политичких опонената.⁹² Генерална унија је банкротирала 1882. године. У тренутку банкрота Србија је код Генералне уније имала депозит од око 40 милиона франака, а како Мијатовић наводи, он је, као лице одговорно за тај новац, одмах отишао у Париз како би спречио било какав губитак новца. Захваљујући француској влади, као и аустроугарском амбасадору у Паризу, наводи он, успео је да сачува сав српски новац, као и да формира нову компанију која је наставила изградњу железнице без наметања додатних терета Србији после слома Уније.⁹³

И поред велике прашине која се дигла око ове афере, овај први велики политичко корупционашки скандал у новијој српској историји, никад није добио судски епилог, ако се изузме процес против виновника откривања корумпираних званичника.

ЗАКЉУЧАК

Владавину Александра Карађорђевића је обележио утицај уставобранитеља као и бирократско полицијски режим који је уздигао чиновништво. Са нагомилавањем богатства с једне стране, текао је процес осиромашења становништва с друге стране у све већим размерама. Занатлије, мали трговци, чиновници у поређењу са све богатијим грађанима осећали су се све сиромашнијим. Њихови приходи нису расли сразмерно њиховим потребама. Стога је и њихово незадовољство постајало све веће. Њихова снага највише ће се осећати у критичним револуционарним данима када ће се извојевати победа над омрзнутим режимом Александра Карађорђевића. Док је у варошима процес убрзане диференцијације праћен повећањем утицаја капиталистичких елемената, у селима је узимао маха процес раслојавања. Сељаци су осећали све више тегобе новог начина живота, у коме је све већу улогу играо новац, до којег су све теже долазили. Сиромашне породице присиљене су да се задужују услед повећаних државних намета и растућих домаћих потреба. Оне постају лак плен све бројнијих зеленаша који се регрутују из редова већ енормно богатих људи на власти или оних који имају добре везе са влашћу.

⁹² С. Мijatovich, 258.

⁹³ *Ibid*, 259.

У администрацији која је у земљи имала пред собом само пример турског јавашлука и остала да се развија у условима крајње заосталости, најлакше и најбрже су могли да се истакну и превладају људи са негативним својствима. Помоћу њих ће се у канцеларијама зацртати дух деспотства, непотизма, корупције и паразитизма.

Због економских тешкоћа које су мучиле обичне смртнике, правио се све већи јаз између њих и оних који су се разним пословима на ивици закона, енормно обогатили. У периоду у коме новац постаје најтраженија роба (дукати, форинте, талири) и најпогодније средство за акумулацију капитала, људи на власти, од највишег положаја до најнижег положаја, од књаза до приправника, користе своје функције, више него раније за разне малверзације, да би се што више богатили. Они се ангажују у зеленашким пословима, корумпирају митом, користе експлоатацијом туђе радне снаге, служе се и мерама принуде из властитих побуда.⁹⁴

И након смене, омраженог у народу, Александра Карађорђевића, народу није било ништа боље. Србијом влада поново династија Обреновића којој се приписује да је њихова основна карактеристика покушај да се ограниче политичке слободе како би се успоставила лична владавина. „Бонтуова афера“ из времена Милана Обреновића, као прва политичко-корупционашка афера је доказ да с порастом улоге крупног капитала у једном друштву расте и маневарски простор за злоупотребе.

Корупција, ма каква била, политичка или нека друга, је друштвена пошаст, зло, с којим се тешко може изићи на крај, јер има дубоке корене. Да би се искоренила неопходан је привредни раст, где ће свако бити правично награђен за свој рад, да не би могао „нико да га купи“. Да зна да ће више изгубити него добити уколико буде увучен у коруптивне послове. Уз изградњу установа које ће контролисати власт треба јачати и моралне вредности и осећај части сваког појединца који чини власт.

⁹⁴ А. Раденић, 21.

*Nataša Lj. Deretić, Ph.D., Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
N.Deretic@pf.uns.ac.rs*

*Milan M. Milutin, Assistant
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
M.Milutin@pf.uns.ac.rs*

Drastic Examples of Political Corruption in the Nineteenth Century Serbia

Abstract: *Like any other nineteenth century state, the newly-created Serbian state was no stranger to the phenomenon of political corruption involving unethical conduct by representatives of the authorities, who used their political power to secure wealth and privileges for themselves. The will of the few governed the country. Everything was at their disposal: the state treasury, loan sharks and their interests, trading among state officials. At the time when money was becoming the most demanded commodity and the most convenient means of accumulating assets, people in power, from the highest to the lowest position, used their mandates for various monetary transactions in order to gain wealth. Usurers were people from the government ranks or the not-so-numerous rural bourgeoisie. Their victims were mostly village people with smaller estates, who lived under the burden of taxes of various kinds. The scope of usury increased by the year, reaching its peak in 1858, when the Convention of Saint Andrew took place, during which a clash occurred between Prince Aleksandar Karadjordjevic and members of the State Council, who forced him to abdicate. The State Council was actually overflowed by complaints accusing him and the officials of his administration of misusing office and a document was produced referring to Prince Aleksandar Karadjordjevic as the most eager protector of serious abuse. It was the first time that a Serbian ruler had to give up the throne due to political corruption of his officials as well as his own.*

Another example of serious political corruption involving linkages between owners of financial capital and high ranking officials that shook the public was the so-called 'railway scandal' (1880), also known as the 'Bontoux affair'. It was named after Paul Eugène Bontoux, the director of the General Union, the French society which financed and constructed the first railway in Serbia. The ratification of the contract by the government was preceded by open acts of bribing the

deputies into voting for the said French society, as well as bribing the opposition to attend the meetings, so that the quorum should be secured.

Keywords: *government, misuse of office, gaining wealth in an unethical way, linkage between authorities and financial resources.*

Датум пријема рада: 16.12.2018.